

František Čajka, Problematika českosl. legendistiky: Církevněslovanská legenda o sv. Anastázii

(Disertační práce FF UK v Praze 2010, 216 stran + 45 stran příloh)

Již počáteční zběžné seznámení dalo tušit, že nejde jen o technicky a esteticky zvládnutou publikaci, ale o obsahově zajímavou a vyváženou práci, prozrazující jak ctižádost mladého vědce, tak zkušenost vysokoškolského pedagoga. František Čajka absolvoval na Palackého univerzitě v Olomouci studium historie a bohemistiky; obojí v předkládané disertaci uplatnil náležitou měrou: díky zaměření na starší vývojovou fázi českého jazyka a kultury, které ho přivedlo ke studiu českocírkevněslovanského písemnictví a speciálně k zájmu o nejstarší českou hagiografii, brzy zjistil, že jím zvolené téma slovanské legendy o sv. Anastázii nutně vyžaduje rozsáhlé a důkladné studium souvislostí – literárně žánrových, ale především historických. Proto posléze dospěl od strohého titulu o anastaziánské legendě k rozšířenému zasazení do širokého rámce problematiky českosl. hagiografie i slovanské literatury a slovanského jazyka v linii velkomoravsko-české; ocenění zasluhuje i Čajkova myšlenka podepřít tento rozklad rozsáhlou přílohou – Tkadlčikovou syntetickou studií o kontinuitě slovanské liturgie v Čechách (kterou z pozůstalosti V. Tkadlčíka v Centru Aletti v Olomouci vyvedl na světlo právě F. Čajka).

Podobně jako v jiných případech jsem první pozornost věnoval důkladnému seznámení s autorovým soupisem použité literatury. Vypovídá o šíři autorova záběru, o historickém prostředí a okolí zkoumaných jevů a útvarů, o slovanských kulturních souvislostech, o literatuře raně přemyslovských Čech, o překladech a legendách, o jazyce staroslověnském jako liturgickém nástroji i komunikačním prostředku. Vypovídá také o jazykovém vybavení mladého vědce – zdá se mi, že žádný pramen mu neunikl z důvodů jazykové insuficience. Snad jen by stálo za úvahu více prozkoumat latinské (ale sekundárně též řecké) prameny legendy kvůli případným převzatým motivům a výrazům základního latinského textu.

Vlastní jádro disertační práce představuje samozřejmě druhá kapitola, věnovaná legendě o mučednici Anastázii. Jako by doktorandus od počátku tušil, že památka čítající málo přes 150 veršů poskytne hojně příležitostí předvést schopnost dobře rozlišovat, trpělivě analyzovat a opatrně vyslovovat závěry. Hagiografický propletenec (Anastázie, Chrysogon a Zoil), hledání historické motivace kultu, srovnávání jediného zatím známého textu latinské předlohy s texty staroslověnského překladu (většinu z nich F. Čajka analyzuje se zarputilou důkladností jako první), věru rozlehlé kolbiště pro zápas o nové poznání látky a jeho zhodnocení! Oproti stsl. edici Sobolevského (1903), konfrontované s objeveným textem latinským díky G. Kappelovi (1971), přináší Čajkova edice nejen juxtapozici Sobolevského rukopisu Q.I. 320 s Kappelovým latinským textem z Ambrosiany, ale i minuciózní soupis variantních čtení z dalších šesti rukopisů ruských a z jediného (zato významného) rukopisu srbského a úplný Index verborum (50 stran!) s textologickou analýzou. Orientaci v rozměrném textu variantních čtení ulehčuje výběrové uvádění latinského znění. Naproti tomu v indexu verborum je latinský ekvivalent obligátní (chybí-li, není obsažen v latinské předloze). Závažnost rukopisu Gr (srbské provenience) nejen pro jeho nejstarší zachování ze 14. století vedla Fr. Čajku k rovnocennému posuzování a zařazení do indexu vedle rukopisu Q.I. 320. Jak Čajkova edice s variantami, tak index verborum jistě budou do budoucna nezbytnou pomůckou jakéhokoli studia legendy o sv. Anastázii.

Následné části 2. kapitoly Čajkovy disertace se věnují textologii a jazykové analýze. textologická zjištění v důsledku porovnání ruských rukopisů s rukopisem srbským a slovanských rukopisů jako celku s jediným zněním latinským ukazují bezvadný metodický

přístup a opatrný závěr o společném archetypu všech známých rukopisů a o doslovném překladu z latiny. Několik odchylných překladů i fakt chybějící latinské předlohy závěru legendy by zasluhovalo porovnání s dalšími latinskými případně řeckými anastasiánskými prameny, jakkoli vcelku neodpovídajícími slovanské legendě, leč o tom už zmínka padla. Lingvistická analýza (grafika a hláskosloví, morfologie, syntax, lexikum) se zaměřuje přirozeně jak na zařazení konkrétních rukopisů 14. – 15. století do regionálních redakcí (ruskosl. a srb.), tak na zařazení předpokládaného archetypu (relativní archaičnost morfologická i syntaktická, diverzifikovaný přístup k lexiku – srovnání se závěry Jagičovými i materiálem staroruským, staročeským a českokírkevněslovanským). Jestliže se přes 25 let nemohu vyrovnat s přístupem F. J. Thomsona k řadě hagiografických děl kladených s různou měrou pravděpodobnosti do souvislosti s českým prostředím (jinak vždy argumentačně silný autor se jeví velmi povrchně a předsudečně), pokud jde o legendu o sv. Anastázii mě F. Čajka svou analýzou výrazně přesvědčuje o možné západoslovanské či české provenienci. Tu navíc znamenitě podepírá svými "Kulturněhistorickými souvislostmi vzniku legendy". Jako školený historik se (v polemice s F. Thomsonem) obrací k možnostem šíření Anastáziina kultu z Dalmácie a Akvileje se zprostředkujícím působením sázavských exulantů v Uhrách, a zejména k možné úloze bavorských benediktinských klášterů v propagaci kultu mučedníků Anastázie a Chrysogona (nezdomácnění kultu v Čechách by pak mohlo souviset s koncem slovanské Sázavy).

Teprve závěry 2. kapitoly (doktorandova jazyková analýza a kulturněhistorické možné souvislosti) mi vyjevily, proč rozený pedagog předesílá analýze jedné českokírkevněslovanské památky rozsáhlou kapitolu první – přehled literárních a jazykových památek českokírkevněslovanských a pojednání o kontinuitě slovanského písemnictví a liturgie z velkomoravských počátků po sázavskou epochu českokírkevněslovanskou a proč ve formě přílohy publikuje obsáhlou studii z pozůstalosti V. Tkadlčíka. Jeho syntetizující závěry disertační práce jsou hodně opatrné a potřebují maximálně široké zázemí památky. Protože se střídme závěry spojují s výzvou (a zřejmě i předsevzetím) dalšího zkoumání, považuji za potřebné autorovi k jeho uměrenosti blahopřát.

Závěr: Doktorand vložil do této disertace několik let heuristické, analytické i syntetické práce, kterou hodnotím jako úspěšnou. Obsahově i formálně zasluhuje ocenění: doporučuji ji k obhajobě s hodnocením A a po obhajobě doporučuji udělit doktorandovi titul Ph.D.

Václav Konzal

V Praze dne 30. dubna 2010